

ÜÇ KELOĞLAN MASALININ PSİKOLOJİK AÇIDAN ÇÖZÜMLENMESİ

DURSUN, Aysun
TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

ÖZET

Anlatıma dayalı türler arasında yer alan masallar üzerine, geçmişten günümüze kadar çeşitli araştırmalar yapılmış ve masal metinleri farklı yöntemlerle çözümlenmiştir.

Bu çalışmanın amacı birçok anlatı metninde karşımıza çıkan birinci dereceden kahramanın evinden, memleketinden ve sevdiklerinden ayrılma durumunu en çok bilinen üç Keloğlan masalında (Keloğlan'ın Ali Cengiz Oyunu, Keloğlan ile Kötü Köse, Açıl Sofram Açıl) değerlendirerek bu gidişleri uzaklaşma motifi çerçevesinde ele almaktır.

Böylelikle evinden, memleketinden ve sevdiklerinden uzaklaşan kahramanın gidişlerini ve geri dönüşlerini tetikleyen istemin psikolojik temelleri, insan kişiliğini eksiklik ya da yetersizliği giderip üstünlük veya yetkinliğe ulaşma çabasıyla anlamlandırmaya çalışan Alfred Adler'in bireysel psikolojik kuramı ile bireyin gelişim ve öğrenme süreci dikkate alınarak açıklanmaya çalışılacaktır.

Bir eksiklikle başlayan masal; Keloğlan'ı babasızlığına ve kelliğine rağmen inanılmaz ya da ulaşılmazı başarmaya yöneltmektedir. Masalların başında evinden ve annesinden ayrı kalan ya da uzaklaşan Keloğlan'ın, masalın sonunda bütün kazanımlarına rağmen ailesine ya da evine dönmesi son derece dikkat çekicidir.

Anahtar Kelimeler: Keloğlan, masal, çözümleme.

ABSTRACT

An Analysis of Three Keloglan Folk Tales in Terms of Psychology

Many researches into folk tales have been carried out so far and folk tale texts have been analyzed through various methods.

This research aims to assess the separation of the hero himself from his

home, hometown and his loved ones in three best known Keloglan folk tales (Keloglan'ın Ali Cengiz Oyunu, Keloglan ile Kötü Köse, Açıl Sofram Açıl) and analyse this aspect in the context of getting apart. Therefore, the psychological basis triggering the desire of the hero, who has left his home, hometown and loved ones, to separate and come back will have been revealed by taking into consideration the individual's development and learning processes and employing Alfred Adler's individual psychological theory which explains the human personality as an effort to reach superiority and capability after overcoming shortages and flaws.

In the folk tale which begins with a shortage, Keloglan achieves the incredible and the impossible despite being fatherless and bald. It is quite interesting that Keloglan, who leaves his home and mother at the beginnings of the folk tales, returns to his home and family at the ends despite having achieved all his goals.

Key Words: Keloglan, folk tale, analysis.

Giriş

Psikanalizin kurucusu olan Sigmund Freud, hayatımızın rasyonel idarecileri olmadığımızı aksine farkında olmadığımız bilinçaltı güçler tarafından kontrol edildiğimizi iddia etmiştir. Ancak bu konudaki söz sahibi tek kişi S. Freud değildir. Bu sürecin başlatılmasından yaklaşık yirmi yıl sonra S. Freud'la bir veya daha fazla konuda anlaşmazlığa düşen analistler ortaya çıkmıştır. S. Freud'a muhalif olan bu kişilerden en önemlileri; Carl Jung, Karen Horney ve Alfred Adler'dir. C. Jung, libidonun işlevi, insan kişiliği etkileyen güçler ve bilinçaltına yaptığı vurgular açısından S. Freud'la görüş ayrılığına düşmüştür. K. Horney kendi çalışmasını S. Freud'a zıt olmaktan çok onun sistemini yayan ve geliştiren bir çalışma olarak nitelendirmiştir. A. Adler'in teorik görüşleri ise S. Freud'dan kesin çizgilerle ayrılır. S. Freud, davranışı geçmiş yaşantıların etkilediğini vurgularken A. Adler'in yönelimi geleceğe dönüktür. A. Adler kurmuş olduğu “bireysel psikoloji”yi sosyal bir çizgi üzerinde geliştirmiştir (Schultz ve Schultz, 2001: 431, 435, 479, 485-487, 492, 494, 499). Kendisini sosyal yapı, aile yapısı, kültürel sistem dolayısıyla ortaya çıkan bireysel kişilik problemlerini çözmeye adanmış A. Adler, sosyal güdülerin insana etkisinden söz ederken insanlarda var olan telafi mekanizmalarının başarıya ulaşmada etken olduğunu ifade etmektedir (Yörükân, 2006: 5). Bu çerçevede telafi mekanizmalarını kullanan Keloğlan, başarıya ulaşmak için söz konusu üç masalda; “Keloğlan'ın Ali Cengiz Oyunu” (Tezel, 1992: 140-149), “Keloğlan ile Kötü Köse” (Alptekin, 2002; 460-461),

“Açıl Sofram Açıl” (Güney, 1992: 120-130) evinden uzaklaşmaktadır. Bu uzaklaşmaların hepsi toplum içinde bir yer işgal eden bireyin statüsünü şekillendirmek ya da kesinleştirmek amacıyla gerçekleştirilen gidişlerdir.

Masalların Çözümlemesi

“Keloğlan’ın Ali Cengiz Oyunu”, “Keloğlan ile Kötü Köse” ve “Açıl Sofram Açıl” adlı masalarda genç yetişkinlik döneminde olduğunu varsayabileceğimiz Keloğlan’ın evlenmek, evi geçindirmek ve gezmek için annesinin yanından ayrılması ve bu amaçları gerçekleştirerek geri dönmesi gerekmektedir. Çünkü toplum içinde bireye atfedilen statü bu geri dönüşe zemin hazırlamaktadır. Yani Keloğlan’ın toplum tarafından belirlenen statüsü, onun engelleri aşarak, verilen görevi yerine getirmesini sağlar (Yörükân, 2006: 31, Fichter, 31). Bireyin, genç yetişkinlik (18-30 yaş) döneminde yaşamını birlikte geçireceği hayat arkadaşının kim olacağına, nasıl bir sosyal çevre edineceğine karar vermesi gerekmektedir (Bacanlı, 2003: 51-52). Keloğlan, padişahın kızıyla evlenebilmek, Kötü Köse’den ağabeyinin intikamını almak ve komşular tarafından çalınan mallarını tekrar elde edebilmek için çaba harcamak zorundadır. Çünkü Keloğlan da tıpkı kendini ispatlamayan çocuklara veya gençlere isim konulmayan eski Türk töresinde olduğu gibi ve evinden uzaklaşmalı, amacına ulaşmalı, geriye bir şeyleri başarmış olarak dönmeli ve gelişim sürecini devam ettirmelidir. Zira bir amaç düşüncesi olmadan bireysel her türlü etkinlik anlamını yitirir (Adler, 1996: 9).

Keloğlan’ın evinden ayrılmadan önceki durumu ile eve döndükten sonraki durumu arasında çeşitli farklılıklar vardır. Keloğlan, evinden, sevdiklerinden ve memleketinden uzaklaşmadan önce tembel, kendi halinde yaşayan, gelecek kaygısı olmayan yani pasif bir tip iken sıraladığımız uzaklaşmalar gerçekleşikten sonra özgüven sahibi, toplumda kendine belli bir yer yani statü edinmiş aktif bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır. “Keloğlan’ın Ali Cengiz Oyunu” adlı masalda Keloğlan, padişahın kızıyla evlenmeye, dolayısıyla padişahın damadı olmaya hak kazanmıştır. O, annesini padişahın kızını kendisine isteme konusunda ikna ederken kararlı davranmış ve padişahın kendisinden bulunduğu talep karşısında da yılmayarak, padişahın kızıyla evlenebilmek için canından olma tehlikesine rağmen istikrarlı bir tavır sergilemiştir. Masalın sonunda Keloğlan, toplumun ona yakıştırdığı eksik tipten çok uzak bir noktadadır. Çünkü küçük bir evde annesiyle yaşayan, babası hayatta olmayan Keloğlan’ın özgüven sahibi bir kimlik kazandığı söylenebilir. Nitekim padişahın kızıyla evlenme isteğini dile getirebilmesi ve padişahın karşısında Ali

Cengiz Oyunu’nu sergileyebilmesi bu durumun bir kanıtıdır. “Keloğlan ile Kötü Köse” adlı masalda Keloğlan, akılsız bir tip olarak tanıtılmaktadır. Ağabeyinin intikamını almak için Kötü Köse’nin yanında işe girmesi onun cesaretini gösterirken, Kötü Köse’yi kendi kazdığı kuyuya düşürerek ve onun mallarına sahip olarak aslında son derece akıllı bir tip olduğunu ortaya koymaktadır.

“Açıl Sofram Açıl” adlı masalda da tembelce gezerek gününü gün eden Keloğlan’ın tesadüfî bir olaydan bir hayat dersi çıkardığını görebiliriz. Keloğlan, yolda bulduğu on para sayesinde satın aldığı leblebiyi bir kuyuya düşürünce kuyudaki Arap Bacı’dan sırasıyla sihirli bir sofraya, bir değirmen ve bir tokmak alır. Annesinin uyarılarına kulak asmayan Keloğlan bireysel bir tavır sergileyeyim, kendimi ispat edeyim derken sofrayı ve değirmeni kaybeder. Masal boyunca aynı dikkatsizliği, özensizliği ve cehaleti gösteren Keloğlan aslında bir yandan öğrenme sürecini gerçekleştirmektedir. Çünkü öğrenme; tekrar veya yaşantı sonucu davranışta gözlenen kalıcı değişiklikleri kapsar (Yeşilyaprak vd.: 2002, 31). Keloğlan, bu deneyim sonucunda masalın sonunda başına inip kalkan tokmak sayesinde nasıl davranması gerektiğini öğrenir. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında Keloğlan, annesine karşı gelip komşuları yemeğe davet ederken, yerli yersiz altınları harcarken sorumsuzca ve ben merkezli tavırlarının sonuçlarını hesaplayamamış olabilir. Ancak masalın sonunda karşımızda alın teriyle para kazanmasını öğrenen ve sorumluluk sahibi bir Keloğlan vardır.

İnsan doğasındaki en önemli psikolojik gerçek, kişiliğin birlik ve bütünlüğünün yanı sıra üstünlük eğilimi ve çabasıdır. A. Adler’e göre üstün olmayı istemek evrensel bir duygu ve insan kişiliğinin ebedi özelliğidir. Belli özelliklerin çocukluk yıllarında çevresel koşulların etkisiyle şekillendiği söylenebilir. Bu koşullar, bireyde var olan aşağılık, güçsüzlük ve güvensizlik duygusunun yerini başarıya ve üstünlük duygusuna bırakmasını sağlar (Adler: 1998, 32-33).

Söz konusu masalarda Keloğlan, kelliği ve fakirliği yüzünden aşağılanan ve horlanan bir tiptir. Bu yüzden üç masalda da kendini çevresindekilere ispatlama gayreti vardır. “Keloğlan’ın Ali Cengiz Oyunu” adlı masalda Keloğlan, padişahın kızını isteme konusunda bir imkânsız başarıyla önce annesini sonra da padişahı ikna etmektedir. Keloğlan’ın annesi onun bu talebini şuursuz bir hareket olarak nitelendirmiş ve Keloğlan’ın ısrarıyla onun dileğini gerçekleştirmiştir. Keloğlan, yaşadığı memlekette kimse tarafından bilinmeyen bir oyunu öğrenerek ve padişahın huzurunda bu

oyunun sahibi Ali Cengiz’i yenerek ikinci bir engeli aşmakta ve toplum tarafından küçümsenmesine rağmen zoru başarmakta ve kendini ispat etmektedir. Yani Keloğlan’ın isteğinin verilen zor bir görevle engellenmeye çalışılması ve onun bu engeli aşarak padişahın kızına, dolayısıyla amacına ulaşması söz konusudur.

“Keloğlan ile Kötü Köse” adlı masalda Keloğlan, onu işe yaramaz biri olarak gören Köse’yi akıllı davranışları ve yaptığı oyunlarla alt etmektedir. Köse, Keloğlan’ın görünüşüne aldanıp onu yanında çalıştırmak için işe almaktadır. Keloğlan, tutum ve davranışlarıyla Köse’den baskın çıkar ve böylelikle bir kez daha amacına ulaşır. “Açıl Sofram Açıl” adlı masalda da Keloğlan, Arap Bacı’dan aldığı nesnelerin tılsımı sayesinde, annesinin uyarılarına rağmen bütün komşularını yemeğe davet eder, yine aynı sihirli nesneler sayesinde altın ve gümüş kazanır. Keloğlan’ın bu davranışlarının altında yatan düşünce onu aşağılayan ve beğenmeyen komşularına ve hatta annesine kendini ispat etmektir.

Böylelikle A. Adler’in insan rollerini belirleyen asıl gerçeğin çevre olduğunu ifade ettiği sosyal psikolojik görüş bir kez daha desteklenmektedir. Çünkü A. Adler’e göre “yetersizlik duygusu” yetersizliğin kendisinden daha önemlidir ve her zaman bir sosyal arka planı vardır. Bu duygu kişinin kimi zaman kendini toplum dışına itmesine kimi zaman da toplumda kendine belirli bir yer edinmesine sebep olmaktadır.

Bireyler, bulundukları durumlardan (aşağılık, güçsüzlük, güvensizlik) kurtulup daha yüksek bir seviyeye ulaşmayı ve bir eşdeğerlilik duygusuna kavuşmayı kendisine amaç edinir (Adler, 2002: 14, Adler, 1998: 33).

Üstünlük amacının belirlenmesinde rol oynayan önemli etkenlerden biri de; toplumsallık duygusunun boyutlarıdır. İnsanların toplumda belli bir saygınlık düzeyine ulaşma isteği bu boyutlardan biridir (Adler, 2002; 88). Bu üç masalda görüldüğü üzere Keloğlan’ın amacı engelleri aşarak toplumda kendine belirli bir yer edinmektir. Tecrübesizliğine, cehaletine yenilen Keloğlan; kendisine çevre tarafından belirlenen rol ile zafere ulaşmaktadır.

A. Adler’in üzerinde durduğu önemli konulardan birisi de çocukların dünyaya geliş ve doğum sırası dolayısıyla aile içerisinde cereyan eden sosyal ilişkilerin kişiliği ne derece etkilediği konusudur (Yörükân, 2006; 57). Masalarda kimi zaman tek, kimi zaman da son çocuk olarak karşımıza çıkan Keloğlan, doğuş sırasında oluşan hiyerarşi nedeniyle farklı psikolojileri bünyesinde barındırmaktadır. Bireylerde gelişim

ve öğrenme süreci göz önüne alındığında tek çocuklar bencil, kendini düşünen, toplumla çok fazla teması olmayan tipler olarak algılanmaktadır. Bununla beraber tek çocukların daha güvenli, daha uyumlu ve daha başarılı oldukları yönünde araştırmalarda bulunmaktadır. Son çocuklar ise asıl üzerinde durulan çocuklar olarak görülmektedir. Özellikle masalarda en zeki çocuklar son çocuklardır (Bacanlı, 2003: 119- 120).

Nitekim Keloğlan'ın, "Açıl Sofram Açıl" adlı masalda ayrıldığı eve ve annesine dönmesinin altında yatan nedenin bu psikolojilerin etkisinden kaynaklandığı söylenebilir. Tek çocuk olan Keloğlan, her ne kadar kendi kararlarını kendi alan bağımsız bir yapıdaymış gibi görünüp bireyselleşmeye çalışsa da bağımlı bir kişilik yapısı geliştirmekte, durmadan birinin kendisine yol göstermesini beklemekte ve ancak hata yaptıktan sonra annesinin sözünü dinlemektedir. Çünkü Keloğlan çocukluk ve yetişkinlik dönemi arasında kendine ait yeri bulmakta zorlanmaktadır. Kendi aklına güvenen ve yetişkin bir insan tavrı sergileyen Keloğlan, aslında ana-baba, yetişkin ve çocuk rollerini birbirine karıştırmakta ve dolayısıyla tembellik eden, kalıcı herhangi bir meslek sahibi olmayan ve böyle bir gayret içine girmeyen bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır (Dökmen, 2006: 203).

"Keloğlan ile Kötü Köse" adlı masalda Keloğlan son çocuktur ve ağabeyinin başaramadığı işi, kendisi rahatlıkla yapar ve hatta sonuçta Köse'ye karşı kazançlı çıkan taraf olur. "Keloğlan'ın Ali Cengiz Oyunu" adlı masalda Keloğlan bencil ve kendini düşünen bir tavır takınmakta ve annesinin ne dediğine aldırmadan kendi dileğinin yerine getirilmesini beklemektedir. Bununla beraber masalın sonunda karşımıza çıkan Keloğlan tipi uyumlu, kendine güvenen ve başarılı bir tiptir. Çünkü sadece padişahın kızıyla evlenmeyi düşünen Keloğlan, annesine karşı "koruyucu ana-baba" rolü üstlenmekte unvan ve para kazanmasına rağmen annesini rahat ettirerek, yanında olmasını istemektedir. Böylelikle Keloğlan annesini koruyup gözetebilecektir (Dökmen, 2006: 193). Ayrıca padişahın huzurunda sergilediği oyunu başarıyla tamamlaması onun kendini ispatlama ve bireyselleşme gayretini desteklemektedir.

Toplumdaki her bireyin genç yetişkinlik dönemi dikkate alındığında "evden uzaklaşma" konusunda bir eğilime sahip olduğu söylenebilir. Nitekim günümüzde de genç yetişkinler tıpkı Keloğlan gibi iş bulmak, evlenmek, eğitim almak ya da değişik yerler görmek amacıyla evlerinden uzaklaşmaktadır. Bu istek ve eğilim arka planında genç yetişkinlerin kendilerini kimi zaman ailelerine ya da sevdiklerine kimi zaman da hayata karşı ispatlama çabası yatmaktadır.

Sonuç

Keloğlan üç masalda da kendisine verilen görevi ya da işi başarıyla tamamlamış ve amacına ulaşmıştır. Ancak amacına ulaşabilmek için gerekirse evinden ve sevdiklerinden günlerce uzakta kalmayı da göze almıştır. Keloğlan'ın fiziksel (kellik) ve bireysel eksikliği (babasızlık), onun olaylara ve hayata karşı duruşunun daha sağlam olmasını gerektirmiştir. Nitekim Keloğlan, kendisiyle alay edilmesine ve aşağılanmasına rağmen yapabileceklerinin farkında olan bir birey olarak karşımıza çıkmaktadır.

Masalların geniş insan kitlelerine hitap ettiği dikkate alındığında Keloğlan'ın üstünlük sağlamak isteğinin bu üç masalda pekiştiği görülür. Ayrıca Keloğlan'ın masalların başından sonuna kadar farklı ruh hâlleri sergilediği ve evden gidişlerinin aslında bu ruh değişimlerine zemin hazırladığı unutulmamalıdır.

Masallar, toplumsal muhayyileyi ve anlayışı diri tutmaktadır. Dolayısıyla Keloğlan'ın bütün eksikliğine (parasızlığına, dikkatsizliğine, kelliğine...) rağmen toplumdaki bireylerin gelişim ve öğrenme sürecini ve bu sürecin ortaya çıkardığı kimliği yansıttığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

Adler, Alfred, (1996), Yaşama Sanatı, (Türkçesi Kâmuran Şipal), Say Dağıtım Ltd. Şti., İstanbul.

-----, (1998), Çocuk Eğitimi, (Türkçesi Kâmuran Şipal), Cem Yayınevi, İstanbul.

-----, (2002), İnsanı Tanıma Sanatı, (Türkçesi Kâmuran Şipal), Say Dağıtım Ltd. Şti., İstanbul.

Alptekin, Ali Berat, (2002), Taşeli Masalları, Akçağ Yayınları, Ankara.

Bacanlı, Hasan, (2003), Gelişim ve Öğrenme, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Dökmen, Üstün, (2006), İletişim Çatışmaları ve Empati, Sistem Yayıncılık, İstanbul.

Güney, Eflatun Cem, (1992), Masallar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Fichter, Joseph, Sosyoloji Nedir?, (Çev. Doç. Dr. Nilgün Çelebi), Toplum Kitabevi, Konya, (Tarihsiz).

Schultz, Duane P. ve Schultz, Sydney Ellen, (2001), Modern Psikoloji Tarihi, (Çev. Yasemin Aslay), Kaknüs Yayınları, İstanbul.

Tezel, Naki, (1992), Türk Masalları 2, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Yeşilyaprak, Binnur vd., (2002), Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, Pegem A Yayıncılık, Ankara.

Yörükân, Turhan, (2006), Alfred Adler Sosyal Roller ve Kişilik, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.